

Кримський інжир. Бизимкілер

КУПИТИ

Книжка представляє найкращі твори П'ятого українсько-кримськотатарського літературного конкурсу «Кримський інжир / Qırım inciri». Вони написані в пікселі на фронті та в цивільному одязі у тилу, у Криму та в інших регіонах України.

«Кримський інжир / Qırım inciri» дедалі ближче підходить до сьогодення: викрадені та зниклі кримчани, політв'язні, спогад про нашого видатного сучасника історика Олексу Гайворонського (1974–2023). Водночас тут приділено увагу й темі болісного повернення кримських татар на батьківщину, мотиву вигнання зі спільноти, спогадам про дитячу травму — втрату собаки, є й «сувенірна література» — любовна історія на фестивалі у Коктебелі.

Автори творів та перекладів звертаються до філософської містики, до фантастики, гумористичних сюжетів, роздумів про людину у світі та у суспільстві.

Нововведення п'ятого конкурсу — номінація «Есеїстика», тут представлено есеї українською та кримськотатарською мовами.

Наші поміж. Передмова

Одного ранку в Мехіко, під час робочого відрядження, перед інтенсивним днем у галасливому районі Куаутемок мені пощастило натрапити на тиху вуличку з невеликою кав'ярнею. Дерев'яні столики тіснилися просто неба, ніби запрошуючи перепочити посеред гамірного міста. Замовивши каву і заговоривши не іспанською, а англійською (її тут нечасто почуєш), я привернув увагу місцевого мешканця. Він привітався, відрекомендувався професором одного з університетів і запитав, звідки я.

У розмові я згадав про своє кримськотатарське походження. Професор на мить замислився і сказав:

— У вас надзвичайно цікава історія, але про вас у світі майже нічого не знають. Мабуть, ваша місія зараз, під час війни, — зробити так, щоб люди дізналися про справжніх господарів Криму.

І справді: як ми присутні у світі?

Про що хочемо говорити?

Яку візію та які цінності прагнемо транслювати?

Одна з ключових речей, яку маємо усвідомити і ми самі, і світ, полягає в тому, що кримські татари — це фронтирний народ. Народ, який сформувався — і значною мірою досі формується — на межі: між морем і степом, між імперіями, між колоніальним тиском і прагненням власної державності, між тюркським і європейським світами, між домом і вигнанням. Це значною мірою визначає наші поведінкові патерни. І ця наша фронтирність — про множинність ідентичностей, які зазвичай не конфліктують між собою: ми етнічно є кримськими татарами, а громадянськи та політично — громадянами України та співтворцями української політичної нації.

Якщо подивитися на фундаментальне — на процес нашого етногенезу, — то в ньому брали участь десятки народів і племен: таври й кімерійці, скіфи й елліни, готи й гуни, кипчаки й хозари, адиги та багато інших. Ці взаємодії відбувалися на території, де в різні епохи існували князівство Феодоро та Золота Орда, а пізніше Кримське ханство як суб'єкт міжнародної політики. Наприклад, у Бахчисараї зосереджувалися не лише релігійні та адміністративні інституції, а й дипломатичні канали, через які Крим був включений у взаємодію з континентом. Саме тому в ханські часи важливими були зв'язки не лише з безпосередніми сусідами, а й із ключовими

європейськими гравцями — Швецією, Австрією, Данією, Францією. У ХХ столітті ці підходи проявилися у співпраці Кримської Народної Республіки з Українською Народною Республікою. Сьогодні ця співпраця трансформується у налагодження відносин із демократичним світом задля деокупації півострова. Це не випадкові епізоди, а вияв тяглості політичної культури, сформованої на перетині різних світів.

Звідси впливає ще один важливий висновок: матеріальна спадщина давніх культур, як-от скіфське золото, кипчацька зброя або ж античні міста на півострові, є також частиною і нашої спадщини. Це ті культурні шари, ті крихти пам'яті, з яких поступово складався наш код. Усвідомлення цього не розмиває ідентичність, а навпаки робить її глибшою та складнішою.

Наша ідентичність — це форма оборони, яка, зокрема, постає через наші колективні травми, адже за останні кілька століть ми були змушені виборювати своє право на місце під сонцем у держав, які намагались це право відібрати (тут ідеться і про Російську імперію, і про СРСР). Ми інстинктивно обмежуємо свою відкритість у критичні моменти, зумовлені зовнішніми факторами небезпеки, як-от окупація чи репресії. Наприклад, у добу СРСР саме родина ставала головним простором для збереження релігійних практик, мови і традицій.

Тому цінність родини та найближчого оточення виконує роль форпосту, бо це ті, кому довіряють та зберігають себе, водночас обмежуючи зв'язки з ширшим колом, яке може нести потенційну загрозу. Саме родина зберігає пам'ять і передає досвіди наступним генераціям, практикує рідну мову, хоч і на базовому побутовому рівні, й за потреби швидко самоорганізовується.

Пам'ять для кримських татар — вияв політичної суб'єктності, бо це не про минуле заради минулого, а про легітимізацію свого права на майбутнє. Один із проявів нашої травми — постійне спростування міфу «народу-зрадника» — кліше, яке на нас неодноразово намагалась навішати імперія. І це вона робила під час війн задля виправдання свого нищівного катка: це було під час Кримської війни, і під час Другої світової, і сьогодні під час нашої війни за незалежність. Загалом буття на фронті неможливо витримати поодиночі: слід перебувати у постійному русі та пошуку. Це підштовхує нас до «ціннісної розтяжки», де ми, з одного боку, сповідуємо традиційні цінності, як-от вага сім'ї та думки громади, а з іншого — прагнемо самовираження: усвідомлення місії у своїй діяльності, матеріального добробуту, посилення голосу жінок у суспільно-політичних процесах.

Свобода ж стала базовою цінністю, яка для нас не є абстрактним поняттям чи політичним лозунгом, а радше умовою існування. Бути вільними означає жити на власній землі за власними правилами. Це і про право усунути хана в

разі незгоди з його політикою; і про створення у 1917 році першої у світі мусульманської демократичної республіки; і про масову участь у русі за повернення на батьківщину та побудову всередині нього горизонтальних мереж, що стали важливим чинником повернення на батьківщину після геноциду 1944 року; це і про демократичну систему виборів до Меджлісу різних рівнів, яка працювала до 2014 року; і про активний ненасильницький спротив російській окупації сьогодні на півострові та приєднання до лав Збройних сил України.

І ця свобода ніколи не давалася легко, бо вона була загрозою для тих, хто претендував на півострів. Ми — народ, який століттями жив поміж імперіями, але ніколи не ставав імперією і не засвоїв імперського мислення. Наша політична культура — це не експансія, а утримання простору, тому в дискусіях про національно-територіальну автономію як повернення колективних політичних прав корінного народу ми визначаємо саме півострів територією її реалізації, а не Кубань чи Херсонщину, які свого часу були частиною Кримського ханства, а також визнаємо та поважаємо права інших, хто прагне жити в українському Криму після докупації.

Наша фронтірність дала нам іще одну важливу здатність — бути перекладачами сенсів між світами. Між Європою і тюркським світом, між ісламською традицією і модерністю, між Сходом і Заходом. Не як посередники без позиції, а як носії власного досвіду життя поміж. І я це добре відчуваю у роботі з міжнародними аудиторіями, де розуміння інших контекстів приходить не через теоретичне знання, а через власну прожиту ідентичність. Фронтірність також пояснює нашу внутрішню гетерогенність, яку ми вимушено толеруємо, бо серед чисельно малого народу співіснують різні стилі життя: можна зустріти й тих, хто п'ять разів на день робить намаз, і тих, хто виробляє вино. Але тут криється і виклик для нас — це дуже родючий ґрунт для конфліктів і взаємних підозр: хто більший кримський татарин.

Але наша фронтірність має свій зворотний бік, ознаки якого я помічаю сьогодні. Через постійну турбулентність ми ризикуємо опинитись у колективній втомі, де наші молоді інституції не встигають укорінюватись та руйнуються через кризи, де нам складно думати про довготривалі стратегії і навіть мріяти на перспективу 100, 50 чи навіть 30 років. Тут міститься пастка життя у логіці виживання, коли збереження важливіше за розвиток, а лояльність — за професійність чи здорову конкуренцію, коли важко зняти костюм жертви і легше відмовляти собі у власній суб'єктності, аніж перебувати у постійній боротьбі за неї. Але, говорячи маркетинговими термінами, світ такого не купує. Світ схильний жаліти жертв, та не рахуватися з ними, натомість дослухається до тих, хто здатний народжувати нові сенси.

Тому перед нами складне завдання: посилювати власну державу собою, говорити зі світом не лише через травму, а й через свій внесок, розбудовувати власні інституції та експертизу (готувати істориків, дослідників, управлінців), навчитись мріяти про майбутнє. І тоді інтерес до нас буде і в Мексиці, і в Норвегії, і в Індонезії.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ